

การศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทจากงานศพในชุมชนชนบทอีสาน*

An analytical Study of Theravada Buddhist Philosophy

from The Funerals in Isan Rural Communities

ประสิทธิ์ กุลบุญญา

Prasit Kunbunya

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani Rajabhat University, Thailand.

Corresponding author. Email: prasitkunbunya@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิม ความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมงานศพ และศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาจากงานศพในชุมชนชนบทอีสาน เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลตามหลักตรรกะ (logical analysis) และทฤษฎีปฏิบัตินิยม (Pragmatic Theory) พร้อมทั้งสังเคราะห์ตามประเด็นการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิมของชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน โดยภาพรวมมี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแต่งตัวศพ ขั้นตอนบำเพ็ญกุศลก่อนเผาศพ ขั้นตอนพิธีกรรมจาปนกิจศพ และขั้นตอนการทำบุญอุทิศส่วนกุศลหลังเผาศพ 2) ความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมงานศพชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน พบว่า มี 3 ส่วน คือ (1) มาจากการวิวัฒนาการแนวปฏิบัติท้องถิ่นดั้งเดิมก่อนรับเอาแนวคิดพระพุทธศาสนามาผนวกกัน (2) รับอิทธิพลจากแนวปฏิบัติงานศพของชนชั้นสูงโดยผู้นำพิธีกรรมในท้องถิ่นนำเข้ามาประกอบโดยถือว่าเป็นเกียรติแก่ผู้ตาย และ (3) นำเอาเหตุการณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามาประยุกต์ 3) พุทธปรัชญาเถรวาทจากงานศพในชุมชนชนบทอีสาน พบ 5 ประเด็นคือ บ่วงกรรมและสังสารวัฏ อสุภกรรมฐาน อภัยทาน กฏไตรลักษณ์ และ ความไม่ประมาท

คำสำคัญ: พุทธปรัชญาเถรวาท; งานศพ; ชุมชนชนบท; อีสาน

* Received May 23, 2020; Revised June 16, 2020; Accepted September 6, 2020

Abstract

This qualitative research was conducted by documentary. There were the objectives to study the traditional funeral ritual, the history of the funeral ritual, and the Buddhist philosophy that appeared in the funeral of Isan rural communities. The qualitative data was collected from Buddhist scriptures and related academic documents, to be analyzed according to logical analysis and pragmatic theory, synthesized according to research issues.

The results were found as follows: 1) the traditional funeral rituals of Buddhists in Isan rural communities: in general, there were 4 steps: dressing the body, the process of making merit for the dead, cremation process, and the process of making merit to the dead; 2) the background of funeral rituals of Buddhists in Isan rural communities: Its background has 3 aspects: (1) the evolution of traditional local practices and integration with Buddhism (2) the influence of funeral practice guidelines of the upper classes, it's added to the local funeral, regarded as honorable for the dead and (3) the application of the events appeared in the Buddhist scriptures to the funeral: 3) Buddhist philosophy from Funerals in northeastern rural communities are found in 5 dimensions, namely, law of Karma and cycle of Samsara, Asubhameditation, forgiveness (Abhayadhana), the three characteristics of nature (Tilakkhaṇa), and heedfulness (Appamāda).

Keywords: Buddhist Philosophy; Funerals; Rural Communities; Isan

บทนำ

พิธีกรรมงานศพของชาวอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมงานศพแต่ดั้งเดิมในยุคที่สังคมยังไม่ทันสมัย เช่นทุกวันนี้ มีรายละเอียดประเพณีพิธีกรรมมาก และในแต่ละขั้นตอนมีแนวปฏิบัติและเชื่อมโยงไปสู่พระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะตามหลักพระพุทธศาสนา สรรพสัตว์ต้องตกอยู่ในกฎแห่งธรรมชาติที่ คือไตรลักษณ์ สรรพสิ่งมีการเกิดขึ้น (อุปปาตขณะ) ตั้งอยู่ (ฐิติขณะ) และดับไป (ภังคขณะ) ในที่สุด (Buddhaghosa, 2011) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตายของมนุษย์ที่ทำให้เกิดมีประเพณีและพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก เปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคและในสถานที่ต่าง ๆ มีพิธีกรรมการปฏิบัติที่แตกต่างกัน พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของชาวอีสาน มีสาระที่เกี่ยวข้องสองส่วนใหญ่ ๆ คือ ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ได้แก่ สาระที่เป็นหลักปฏิบัติและหลักคิดของผู้ที่ยังมีชีวิต และ ผู้ตาย สาระด้านพิธีกรรมที่ทำเพื่อทำบุญอุทิศแก่ผู้ตายและการปฏิบัติต่อผู้ตายด้วยความกตัญญูกตเวทิตามสถานระหว่างคนเป็นและคนตาย เช่น บิดามาตาและบุตร เป็นต้น

แม้ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา จะเกิดปรากฏการณ์สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมงานศพในชุมชนอีสานที่แตกต่างไปจากเดิมมาก เช่น จากเดิมไม่เคยมีพิธีทอดและพิจารณาผ้าบังสุกุล มีเพียงการที่พระสงฆ์พิจารณาห่อผ้าบังสุกุลที่เป็นข้าวของเครื่องใช้ ทุกวันนี้กลายเป็นพิธีกรรมขั้นตอนสำคัญ ซึ่งตามทัศนะของผู้วิจัยมองว่า อาจจะได้รับอิทธิพลจากแนวปฏิบัติของชนชั้นสูงในชุมชนเมือง ทำให้แก่นสาระของพิธีกรรมกลายเป็นพิธีการและแนวปฏิบัติแบบใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตของสังคม จนในปัจจุบัน งานศพในชุมชนอีสานกลายเป็นแหล่งมั่วสุมอบายมุขอย่างน้อยสองประเภทคือ สุรา และ การพนัน ซึ่งเป็นทางด่วนหายชะงัดของสังคม (Panyapa, 2019) ชาวอีสานแทบจะไม่ให้ความสำคัญกับสาระเชิงพุทธปรัชญาที่ซ่อนอยู่ในพิธีกรรมต่าง ๆ เพราะถ้าพิจารณาอย่างถ่องแท้จะพบว่า งานศพนั้นเป็นพื้นที่ที่คนสามารถปฏิบัติธรรมและถึงธรรมได้ง่ายที่สุด เพราะจิตมีธรรมสังเวชมากที่สุด และมีความพร้อมที่จะรับธรรมมากที่สุด

จากการศึกษาการตีความเชิงปรัชญาจากงานศพของชุมชนอีสานพบว่า มีนักปราชญ์อีสานสองคนที่ตีความพิธีกรรมงานศพชุมชนอีสานอย่างตรงไปตรงมา คือ งานประเพณีโบราณอีสานของปรีชา พิณทอง (Pinthong, 1952) และมรดกอีสาน ของสวิง บุญเจิม (Boonjerm, 2011) โดยทั้งสองผลงานจะตีความออกเป็น 2 นัย คือ คติโลก หมายถึง ความเชื่อแบบชาวบ้านที่แฝงอยู่สำหรับคนที่ยังมีชีวิตและประโยชน์ใช้สอยที่แท้จริงจากขั้นตอนพิธีกรรมนั้น และ คติธรรม หมายถึง การสื่อถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น ไม้ข่มเหง คติโลกหมายถึง การนำไม้ที่มีน้ำหนักรวมสอง 2 ท่อนมาวางทาบโลงศพเพื่อป้องกันไม่ให้โลงหล่นลงไปข้างใดข้างหนึ่ง และคติธรรม หมายความว่า ในโลกนี้มีการต่อสู้กันระหว่างคือ ธรรมและอธรรม ควรจะให้ธรรมเข้มแข็งกว่าอธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบการตีความงานศพในมุมมองพระพุทธศาสนาทั้งงานเขียนและงานวิจัยอยู่พอสมควร อาทิ การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ โดยพระครูภัทธานธรณ์ (Phrakhrukanlayanatammakhot (Roong Kanlayano), 2012) ปริศนาธรรมเกี่ยวกับประเพณีการตายของภาคอีสาน โดย พระครูอุทัยปริยัติโกศล (Phrakruutaipariyatkoson (Satean yoodsungwan), 2011) นอกจากนี้ ยังพบงานวิเคราะห์เกี่ยวกับความตายของนักปราชญ์คนสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น มรณกถาของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto, 2011) และ ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ โดยพระครูเมธีเมธี (Phra Dussadee Methangul, 2011) ส่วนการตีความพิธีกรรมงานศพในชุมชนอีสานเชิงพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างตรงไปตรงมายังไม่พบเท่าไรนัก

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า ควรทำวิจัยเพื่อค้นหาแก่นสาระของพุทธปรัชญาที่ซ่อนอยู่ในพิธีกรรมงานศพของชาวอีสาน เพื่อถ่ายทอดแนวคิดที่ถูกต้องเชิงพุทธปรัชญาแก่ประชาชนชาวพุทธหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพด้วยบทบาทที่แตกต่างกัน โดยจะนำเสนอสามประเด็นหลัก คือ รูปแบบพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิมของชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน ซึ่งหมายถึงชุมชนที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองและเทศบาลนคร ตามประกาศของ กระทรวงมหาดไทย ความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมงานศพชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน และหลักพุทธปรัชญาจากงานศพในชุมชนชนบทอีสาน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิมของชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน
2. เพื่อความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมงานศพชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาจากงานศพในชุมชนชนบทอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้กระบวนการวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลักในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิมของชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน และความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมงานศพชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสานจากเอกสารภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานของนักปราชญ์ท้องถิ่น รวมทั้งงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความวิจัย บทความวิชาการ และงานนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง เมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิมของชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน และความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมงานศพชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสานเป็นฐานแล้ว นำไปวิเคราะห์ในเชิงพุทธปรัชญาจากงานศพในชุมชนชนบทอีสาน โดยใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพจากจากพระไตรปิฎก ภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์ระดับต่าง ๆ เช่น อรรถกถา ตลอดทั้งงานนิพนธ์ด้านพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 นำข้อมูลที่รวบรวมมาเรียงเรียงและวิเคราะห์ตามหลักตรรกะ (logical analysis) ความสมเหตุสมผล ไม่ขัดแย้งต่อความเป็นจริงของโลกหรือกฎธรรมชาติ และทฤษฎีปฏิบัตินิยม (Pragmatic Theory) คือ ความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติที่สามารถให้ทั้งวิธีคิดและนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิต พร้อมทั้งสังเคราะห์ให้ได้แนวคิดตามประเด็นการวิจัยในแต่ละวัตถุประสงค์

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลการวิเคราะห์พร้อมทั้งเขียนรายงานการวิจัย

ผลการวิจัย

1. รูปแบบพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิมของชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน

ชีวิตขั้นสุดท้ายคือการตาย คำว่าตายได้แก่ การสิ้น ลมหายใจ ร่างกายของคนตายเรียกซากศพ คำว่าศพ เป็น คำไทย ภาษาบาลีว่า ฉว สันสกฤตว่า ศว แปลว่าศพ (Pinthong, 2011) ความตายถือเป็นหนึ่งใน 5 เทวทูต ถ้าไปพิจารณาในเวลาค้างแข็งหรือเขียนคาถาเทวทูตใส่ปากคนตาย (Pinthong, 2011) เช่น อหมิ โขมติ ชาติรมโม เป็นต้น เมื่อจวนจะสิ้นลมหายใจ จะมีการจัดดอกไม้ธูปเทียนให้คนป่วยถือประนมมือเตือนให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย จากนั้น ก็เข้าสู่พิธีกรรมงานศพ การปฏิบัติต่อร่างกายของคนตาย หรือ ศพตามธรรมเนียมประเพณีอีสาน อาจจะกระทำได้ ตามขั้นตอนดังนี้

1.1 ขั้นการแต่งตัวศพ : ประกอบด้วย 1) การอาบน้ำศพ ด้วยน้ำอุ่นหรือน้ำอบน้ำหอม อาบให้อาบแล้วเช็ดให้แห้ง และเวลาอาบน้ำให้ศพ 2) การแต่งตัวให้ศพ โบราณอีสานถือเป็นประเพณีเมื่ออาบน้ำ เช็ด

ตัวให้แห้งแล้ว ให้ทาแป้งทาน้ำหอมให้ ใส่เสื้อผ้าให้ศพโดยให้ใส่เสื้อผ้ากลับทำกลับด้านกันเอาด้านหน้าที่ติดกระดูกหรือซิปไปไว้ด้านหลัง (Boonjerm, 2011) การหิวศพ ให้หิวไปด้านหน้าด้านหนึ่ง หิวไปด้านหลังข้างหนึ่ง การรดน้ำศพ การเอาเงินใส่ปากศพ การเอาค้ำหมากใส่ปากศพ เอาขี้ผึ้งปิดตาปิดปากศพ และมัดศพ ให้ใช้เชือกหรือด้ายมัดศพ 3 เปราะ คือที่ คอ 1 มือ 1 เท้า 1 (Boonjerm, 2011) เสร็จแล้ว ก็ทำการดอยศพ คือ การเอาศพนอนหันหัวไปในทางทิศตะวันตก เอาศพลงโลง การเลี้ยงข้าวศพ และทำบันไดสามขั้นด้วยก้านกล้วย 3 ขั้นตั้งไว้ข้างโลงศพ

1.2 ขั้นการบำเพ็ญกุศลก่อนเผาศพ: ประกอบด้วย 1) จันเฮือนดี คือการมารวมกันของเพื่อนบ้านเพื่อให้กำลังใจ ด้วยการอ่านหนังสือผูกเรื่องนิทาน การละเล่นสนุกสนาน บางคนก็อยู่จนสว่าง การปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่า “จันเฮือนดี” 2) สวดมาติกา คือการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดในวันนั้นเลยโดยความเชื่อว่าเป็นการให้บุญแก่ผู้ตาย (Boonjerm, 2011) 3) สวดยอดมุข ยอดมุขคือยอดธรรม ได้แก่ พระอภิธรรม (Pinthong, 1952) 4) การไปเยี่ยมศพ เพื่อให้กำลังใจคนเป็น 5) การขมาศพ

1.3 ขั้นพิธีกรรมฌาปนกิจศพ: ประกอบด้วย 1) การพลิกคว่ำบันได 2) การรดน้ำศพ ด้วยน้ำมะพร้าว 3) การส่งสะการศพ คือการส่งสังขารที่ตายแล้วหรือการสักการะขมาผู้ตาย 4) การหามศพ ด้วยไม้ไผ่ใหญ่ 2 คานหาม คนหามข้างหน้า 2 คน ข้างหลัง 2 คน รวมเป็น 4 คน 5) การจูงศพ ประเพณีอีสานนิยมบวชจูงศพด้วยความเข้าใจว่าได้บุญ ผู้ตายจะได้ไปสวรรค์ด้วย 6) การชดข้าวสาร และ การหว่านข้าวตอกแตก 7) การเอาไม้ขีดทาง 8) การปลงศพ คือการเลือกสถานที่ในการวางศพเพื่อประกอบพิธีเผาศพ ในยุคโบราณด้วยวิธีการโยนไข่ 9) การเวียนซ้ายรอบสถานที่เผาศพสามรอบ 10) การล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว 11) โยนผ้าข้ามโลง 12) การใช้ไม้ข่มเหงวางทาบบนโลงศพ 13) การมาตีกาบังสุกุลศพ 14) การทอดผ้าบังสุกุลหน้าศพ 15) การเผาศพ 16) การหว่านกลีบพลุกซ์ 17) การขวางทาง คือการตัดไม้ขวางทางหรือเอาไม้ขีดเส้นตัดทาง (Boonjerm, 2011)

1.4 ขั้นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลหลังเผาศพ : ประกอบด้วย 1) การเก็บอัฐิหรือกระดูก ส่วนใหญ่จะทำในวันถัดไปหลังเผาศพ โดยนิมนต์พระสงฆ์ไปยังที่เผาศพ นำอาหารคาวหวานเลี้ยงผี และเกลี้ยเศษกระดูกและขี้เถ้าให้เป็นรูปคนนอนหงายหันหัวไปทางทิศตะวันตก นิมนต์พระสงฆ์สวดบังสุกุลตาย 2) การบรรจุอัฐิหรือกระดูก คือการนำกระดูกใส่ขวดโหลที่มีฝาปิดมิดชิด บรรจุไว้ในธาตุหรือกำแพงวัดตามสมควร ส่วนถ้าถ่านที่เหลือก็รวบรวมห่อผ้าขาวนำไปลอยที่แม่น้ำหรือฝ่งตามสมควร 3) การทำบุญแจกข้าว หรือการทำบุญอุทิศแก่ผู้ตาย

2. ความเป็นมาของรูปแบบพิธีกรรมงานศพชาวพุทธในชุมชนชนบทอีสาน

จากรูปแบบพิธีกรรมงานศพแบบดั้งเดิมของชาวอีสานดังกล่าวข้างต้น เมื่อวิเคราะห์จากเอกสารพบว่า มี 3 ส่วน คือ 1) มาจากการวิวัฒนาการแนวปฏิบัติท้องถิ่นดั้งเดิมก่อนรับเอาแนวคิดพระพุทธศาสนา มาผนวกกัน 2) รับอิทธิพลจากแนวปฏิบัติงานศพของชนชั้นสูงโดยผู้นำพิธีกรรมในท้องถิ่นนำเข้ามาประกอบโดยถือว่าเป็นเกียรติแก่ผู้ตาย และ 3) นำเอาเหตุการณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาประยุกต์ ซึ่งสรุปผลการวิจัย มีดังนี้

2.1 ขั้นตอนในวันถึงแก่กรรม (วันตาย) การอาบน้ำศพ มาจากแนวคิดการแสดงออกถึงความเคารพรักในหมู่ญาติพี่น้องที่ต้องการปฏิบัติต่อผู้ตายอย่างดี และปรารถนาจะให้ผู้ตายหมดสิ้นบาปกรรมที่เคยทำไว้ ขอเอาน้ำพระพุทธมนต์นี้อาบให้ศพ เพื่อให้หมดจดจากบาปกรรมทั้งหลายที่เขากระทำแล้ว (Boonjerm, 2011) อาบเพื่อปราศจากมลทิน (Pinthong, 1952) ทางคติโลก ถือว่าเป็นการแสดงความเคารพ ต่อศพ และให้ศพมีกลิ่นหอม *หวิมมเป็น 2 ซีก* คือหวิไปทางด้านหน้าและด้านหลัง คือให้คำนึงถึงเรื่องกรรมอดีตและผลในอนาคตว่าผู้ตายจะไปเกิดยังที่ใด หากต้องการอนาคตที่ดีก็ต้องสร้างเหตุในปัจจุบันให้ดี *การนุ่งผ้าและสวมเสื้อให้ศพ* ใช้ของใหม่ ๆ ทุกอย่าง เครื่องนุ่งห่มต้องทำตำหนักทุกชิ้น และสวมใส่กลับด้าน ถือว่านุ่งเอาชายพกไว้ข้างหลังเป็น การนุ่งของคนตาย นุ่งเอาชายพกไว้ข้างหน้าเป็นการนุ่ง ของคนเป็น *การเอาใส่เงินในปากศพ* เช่น เงินเหรียญ ถือว่ามอบให้ผู้ตายเป็นค่าเดินทางไปสู่ปรโลก ความเชื่อที่ว่าผู้ตายจะได้มีเงินใช้ในโลกว่าหน้า (Boonjerm, 2011) เงินใส่ปากศพ ใช้เงินฮาง เงิน เหรียญเงินบาท ทางคติโลก ถือว่าให้ค่าเสียดอาหาร ค่ารถ ค่าเรือแก่ผู้ตายสำหรับเดินทางไปสวรรค์ (Pinthong, 1952) *การเอาขี้ผึ้งปิดตาปิดปาก* เพื่อป้องกันความจุจาดลามก เช่น เวลาตายบางคนก็ตาค้าง (คือ ตาไม่หลับ) บางคนก็ยั้งฟัน ซึ่งทำให้ดูน่ากลัว จึงนิยมเอาขี้ผึ้งปิด (Boonjerm, 2011) *การมัดศพ* เรียกว่า มัดตราสัง คือ มัดสามเปลาะเพื่อมิให้ศพพอง ขึ้นอืด โลงแตก *การตั้งศพ* ต้องหันหัวศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ ถือคติว่า การนอนหันหัว ไปทางทิศตะวันตกนอนอย่างผี หันไปทางทิศตะวันออกนั้นนอนอย่างคน ตามธรรมดาก็ถือว่าเพื่อไม่ให้ผ้าหลุดและให้ศพอยู่ในสภาพเรียบร้อยไม่ถ่างขา อ้าแขน (Boonjerm, 2011) *การเบิกโลง* พิธีเบิกโลงเป็นพิธีกรรมที่ทำกับโลงศพก่อนที่จะยกศพใส่โลง โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้โลงศพว่างจากสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไร ผีสากรรุธเทวดาทั้งหลายที่สิงสถิตอยู่กับไม้ที่เอามาทำโลงถือว่าเป็นโลงที่มีวิญญูณเป็นเจ้าของแล้ว (Pinthong, 1952)

2.2 ขั้นตอนในวันตั้งศพบำเพ็ญกุศล ชาวอีสานนิยมตั้งศพไว้ที่บ้าน เนื่องจากความรู้สึกรักและผูกพันกับผู้ตาย การนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดหรือริบนำไปฌาปนกิจจะเป็นการปลุกเสกไล่ไล่ง แต่จุดประสงค์หลักคือเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายและให้โอกาสให้เจ้าภาพญาติมิตรแสดงความกตัญญูตเวทีความเคารพรักกันกับผู้ตาย *การสวดพระอภิธรรม* : ถือคติว่าเป็นการทดแทนบุญคุณของผู้มีพระคุณตามตัวอย่างกรณีที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงพระอภิธรรมโปรดพระมารดาซึ่งไปเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (Pinthong, 1952) *การร้งนเฮือนดี* ตามประเพณีโบราณอีสาน ถ้ามีการตายในบ้านหลังใด ถือว่าบ้านหลังนั้นมีความสุขเสียมาก จำเป็นต้องมีการไปร่วมกันให้กำลังใจ ด้วยการอ่านหนังสือผูกเรื่องนิทานต่าง ๆ บ้าง การละเล่นเสือกินหมูบ้าง การละเล่นสนุกอื่น ๆ บ้าง

2.3 ขั้นตอนในวันฌาปนกิจศพ (วันเผา) *บวชน้ำไฟหรือบวชจุง* นิมนต์พระสงฆ์มาบวชให้ลูกหลานผู้ตายเพื่อจะทำพิธีจุงศพ ชายให้บวชเป็นสามเณรถือศีล 10 ข้อ ชายที่ไม่บวชสามเณรและหญิงให้บวชเป็นชีพรามณ์ถือศีล 8 ข้อ *การส่งสการศพ* ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (Royal Institute, 2013) อธิบายว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลงศพ ส่งสการก็ว่า เช่น รุดเร่งส่งสการ พระอริยานุวัตร เขมจารี (Phra Ariyanuvatra Khemacari, 1983) ได้ให้ความเห็นว่า การส่งสการศพ คือการส่งสการศพนั่นเอง แต่ชาวไทยเรียกสั้นจึงกลายเป็น ส่งสการศพ ได้แก่ การนำเครื่องสักการะคือ ดอกไม้ ธูปเทียน ไปสักการะเคารพศพหรือขอขมา *การจุงศพ* โดยใช้ด้ายโยงไหมจำนวนหลายทบขนาดใหญ่เป็นเชือกจุงถือว่าเป็นเกียรติแก่ผู้ตายและ

เจ้าภาพ ระหว่างเดินทางมีการหว่านข้าวตอกหน้าการจูงศพ ถือว่า หว่านข้าวตอกให้ผีสิงมาเก็บกิน จะไม่ทำให้ผู้หามหนัก นิยมบวชลูกหลานจูงด้วย โดยชาวบ้านเข้าใจว่าได้บุญ ผู้ตายจะได้ไปสวรรค์ด้วย เพราะเท่ากับได้เกาะชายผ้าเหลืองเข้าป่าช้า (Boonjerm, 2011 and Pinthong, 1952) *การหาที่ปลงศพ* ที่ปลงศพหรือที่เผาศพปัจจุบันมี 3 ประเภท คือ กองฟอน เมรุชั่วคราวหรือเมรุลอย และเมรุถาวร การเผาศพตามแบบดั้งเดิม มีผู้นำพิธีเสี่ยงทายหาที่ตั้งกองฟอนโดยการโยนไข่ไก่ดิบไปข้างหน้า ไข่แตกตรงไหนจะตั้งกองฟอนเผาตรงนั้น ส่วนเมรุถาวร ไม่มีการเสี่ยงทายด้วยการโยนไข่ดิบ *การเวียนสามรอบ* ต้องการสื่อความหมายว่า การเวียนนี้ชาวบ้านถือว่าเป็นการเดินทาง ตรวจตราเรือนอยู่ของตน ทุกชีวิตจะตกอยู่ในห้วงวิญญูะ วน 3 รอบ คือ คือ กิเลสกรรม วิบาก ก่อนจะยกศพขึ้นตั้งกองฟอนจะกระแทกกองฟอน 3 ครั้ง เป็นสัญญาณเตือนผู้ตายว่านี่เป็นบ้านที่ตั้งอยู่แห่งใหม่ สื่อถึงอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การกระแทกสามครั้งนี้ ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นสัญญาณเตือนผู้ตายว่า ตรงนี้เป็นของของเขา เขาต้องอยู่ตรงนี้ *การล้างหน้าศพ* ก่อนเผานิยมเอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ เพราะเป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ที่สุดจะทำให้สวยงามบริสุทธิ์ไปจนถึงชาติหน้า *การโยนผ้าข้ามโลง* กลับไปกลับมา 3 ครั้ง โดยให้ตกดิน 2 ครั้ง ครั้งที่สามจึงรับเอาไว้แล้วนำเอาไปถวายพระ เพื่อทำให้ผีตายหลงทางกลับบ้าน ผ้านี้เดิมคือ ผ้าใช้ตอย ศพตอวยังไม่มีโลงใส่ แล้วก็เอาวางปิดศพไว้บนโลงศพ พอหามศพถึงป่าช้า ก็จะมีผู้ออกนำผ้ามาโยนข้ามโลงศพ 3 ที (Boonjerm, 2011) *การทำไม้ข่มเหง* คือการใช้ไม้ขนาดใหญ่และหนักพอสมควร 2 ท่อนมาวางทับโลงศพไว้ทั้งซ้ายและขวา เพื่อกันมิให้โลงศพตกลงไปข้างใดข้างหนึ่งเมื่อไฟไหม้พื้นจะยุบลง และเชื่อว่าผีจะออกมาอาละวาดไม่ได้เพราะกลัวไม้ข่มเหง

2.5 การทอดผ้าบังสุกุล พิธีกรรมทางศาสนาเริ่มด้วยการไหว้ พระสมณาทานศีล แสดงพระธรรมเทศนา สวดมาติกาบังสุกุล ถวายปัจจัยไทยธรรม แล้วจึงทอดผ้าบังสุกุล (Muntathorn, 2000) กุศโลบายนี้ก็คือเป็นการป้องกันคนหนีก่อนงานเสร็จ เพราะผู้ใหญ่ยังอยู่คนอื่นก็ต้องอยู่ (Boonjerm, 2011) *การฉาบกิจศพ* ผู้มาร่วมงานหรือมาส่งสการทุกคนลุกขึ้นทยอยกันขึ้นวางพินหรือเชื้อไฟที่ติดไม้ติดมือมาจากบ้านหรือระหว่างทางเป็นเชื้อเพลิงเผาศพ ปัจจุบันใช้ดอกไม้จันทร์ นัยหนึ่งเพื่อขอขมาศพที่ต้องจุดไฟเผาร่างกายคนตาย อีกกรณีหนึ่งพบในสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท กรณีที่พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดาคนหนึ่งซึ่งเสียชีวิตในเวลาเย็น สภาพศพยังไม่เหี่ยวแห้งชูบชืด พกญาติหามศพนางไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่าง ๆ เช่น ฟืนและน้ำมัน จ้างหญิงเฝ้าป่าช้าให้จัดการเผาศพให้ หญิงเฝ้าป่าช้าเปลื้องผ้าห่มศพของนางกุลธิดานั้นออกแล้วเห็นสภาพศพที่เพิ่งตายใหม่ ๆ ยังประณีตมีสีดังทองคำ จึงได้นิมนต์พระมหากาลเถระมาพิจารณาโดยเลิกผ้าห่มออกแล้วให้ท่านพิจารณาตั้งแต่ผ้าเท้าถึงปลายผมแล้ว ถัดมาก็นิมนต์ท่านมาพิจารณาตอนที่ศพกำลังถูกเปลวไฟเผา เมื่อพระมหากาลเถระมาพิจารณาก็พบสีแห่งสร้อยที่ดั่งแม่โคต่าง เห็นทั้งสองอหิงก์ห้อยลง มือทั้งสองกำเข้า หน้าหน้าผากได้ลอกออก (Thai Tipitaka, 25/7/26; The MBU Textbook Committee, 2010) ที่น่าสนใจคือ พระมหากาลเถระได้กล่าวคาถาบท “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข (Thai Tipitakas, 10/221/168) ซึ่งความบาลีเดิมคือบทสวด “อนิจจา วต สงขารา ฯลฯ” ที่คุ้นเคยในสังคมไทยนั่นเอง ที่มาของผ้าบังสุกุล

2.6 พิธีกรรมหลังฌาปนกิจศพ: การเก็บกระดูก ในยุคโบราณอีสานจะมีการ “ตั้งมณฑล” หรือ เจริญพระพุทธรูป 3 คืบต่อกันเริ่มจากคืบวันที่เผาศพ พอครบสามคืบ เช้าวันถัดมาจึงจะเก็บกระดูกแต่เช้าตรู่ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย *ประเพณีทำบุญแจกข้าว* เป็นการทำบุญอุทิศถึงผู้ตาย มีกำหนด 2 วัน วันแรกเป็นการทำบุญเลี้ยงแขก และถวายภัตตาหารเช้าและเพลแด่พระสงฆ์ มีเทศน์อาานิสงส์ และเจริญพระพุทธรูป 3 คืบ วันที่สองนำภัตตาหาร และไทยธรรมไปถวายพระที่วัดและทำพิธีบรรจุอัฐิตัวเป็นอันเสร็จพิธี

3. พุทธปรัชญาจากงานศพในชุมชนชนบทอีสาน

จากผลการวิจัยที่กล่าวไว้ในข้อ 2. จะพบว่า ที่ไปที่มาของพิธีกรรมงานศพในชุมชนอีสานชนบท ส่วนหนึ่งเกิดจากความเชื่อท้องถิ่นที่ต่อมาพยายามเชื่อมโยงเข้าสู่หลักธรรมของพระพุทธศาสนา ทำให้พบหลักพุทธปรัชญาจากงานศพในชุมชนชนบทอีสานโดยสรุปเป็น 5 ประเด็น ดังนี้

3.1 พุทธปรัชญาเรื่องบ่วงกรรมและสังสารวัฏ

แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม หมายถึง กฎแห่งการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาของมนุษย์ สัตว์โลกทั้งปวงล้วนเป็นไปตามผลของการกระทำของตนข้ามภพข้ามชาติ เพราะสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน เปรียบเหมือนรถที่แล่นไปมีหมุดเป็นเครื่องตรึงไว้ ฉะนั้น (Thai Tipitaka, 25/660/654) แนวคิดนี้ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมหลายขั้นตอน เริ่มต้นจากการอาบน้ำหรือรดน้ำให้ศพหลังเสียชีวิต โดยใช้น้ำพุทธรูปหรือน้ำหอม อาบศพเพื่อล้างบาปกรรมที่ทำมาแล้ว (Boonjerm, 2011) แม้ตามหลักพุทธปรัชญาจริง ๆ บาปกรรมนั้นไม่สามารถชำระล้างได้ด้วยน้ำและสิ่งอื่นใดก็ไม่สามารถล้างกรรมได้ เพราะความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ ไม่มีใครสามารถชำระล้างแทนได้ (Thai Tipitakas, 25/165/84) นอกจากนี้ พิธีกรรมการเวียนซ้ายรอบสถานที่เผาศพสามรอบก็สะท้อนพุทธปรัชญาที่สำคัญคือ ทุกชีวิตจะตกอยู่ในห้วงวัฏฏะ ซึ่งมีความหมายว่า “วน” คือ กิเลสวัฏฏะ วัฏวนของกิเลส กัมมวัฏฏะ วัฏวนของกรรม และวิปากวัฏฏะ วัฏวนของผลกรรม (Buddhaghosa, 2011 and Boonjerm, 2011) และคาถาบริกรรมระหว่างเวียนรอบที่ว่า “ปาโปปิ ปสสตี ภทฺรียาว ปาปิ น ปจฺจติ ยทา จ ปจฺจติ ปาปิ อถ ปาโป ปาปา นิ จ” ก็มีความหมายสื่อไปในแง่ของกฎแห่งกรรม คือ トラบที่บาปกรรมยังไม่ให้ผล คนบาปก็ยังไม่รับรู้ว่าเป็นบาปจริง ซึ่งปริชา พินทอง (Pinthong, 1952) ให้ทัศนะว่า การเวียนซ้ายเปรียบเสมือนการแม่น้ำคือสังสารวัฏที่ไหลหมุนเวียนอยู่ไม่ขาดระยะ กิเลสเกิดแล้วก็สร้างกรรม และรับผลกรรมอยู่เรื่อยไปไม่ขาดสิ้น ซึ่งสะท้อนพุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎกที่ว่า ตลอดเวลาที่บาปยังไม่ให้ผล คนพาลย่อมสำคัญบาป(ว่าหวนขึ้น)ดู น้ำผึ้ง แต่เมื่อใดบาปให้ผล เมื่อนั้นคนพาลย่อมประสบทุกข์ (Thai Tipitakas, 25/69/48)

การมัดศพด้วยด้าย 3 เปราะ ที่ คอ มือ และเท้า ก็สะท้อนบ่วงกรรมที่ผูกให้มนุษย์มีพันธนาการต่อกันไม่หมดสิ้น กล่าวคือ ด้ายเประที่คอ หมายถึง “ปุตโต คีเว” คือ เชือกคือลูกมัดที่คอ ธนฺ ปาเท เชือกคือสมบัตินัดที่เท้า ภริยา หตเถ เชือกคือเมี่ยมัดที่มือ (Pinthong, 1952) ภาษิตอีสานกล่าวไว้ว่า “ฮักลูกคือเชือกผูกคอ (รักลูก เหมือนเชือกผูกคอ), ตัณหาฮักเมียฮักผัว คือปอผูกศอก (รักผัวรักเมีย เหมือนเส้นปอผูกศอก), ตัณหาฮักข้าวของ คือปลอกสุบดิน (รักหวงแหนข้าวของ เหมือนมีปลอกสวมเท้าไว้) (Boonjerm, 2011) สะท้อนให้เห็นว่า ตามกฎแห่งกรรม มนุษย์ทุกคนในโลกอาจจะเคยเป็นพี่น้องหรือบิดามารดา บุตรธิดาของกันและกัน จึงได้เกิดมาพบเจอกันในภพในชาติต่อ ๆ มา เป็นต้น ในพระไตรปิฎกระบุว่า ทุกคนต่างก็เคย

เป็นมารดา บิดา พี่น้อง บุตรธิดาของกันมาแล้วไม่ชาติใดก็ชาติหนึ่งในวัฏสงสาร จึงไม่ควรโกรธเกลียด อาฆาต มาตราร้าย กดขี่ข่มเหง ใส่ร้ายป้ายสีกัน (Thai Tipitakas, 16/137-142/113-129) นอกจากนี้ พิธีกรรมขั้นตอน “บันไดสามขั้น” ยังสะท้อนกิเลสตัวการสำคัญที่ผูกให้มนุษย์ติดอยู่ในบ่วงแห่งกรรมด้วย คำว่า บันไดสามขั้น หมายถึง บันไดก้านกล้วย 3 ขั้นที่ชาวบ้านทำและตั้งไว้ข้างโรงศพโดยถือคติว่าให้ผู้ตายขึ้นลงโรงศพง่ายและ บางความเชื่อถือว่าจะได้ใช้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเขาค้อแก้วจุฬามณี บันไดสามขั้นนี้สะท้อนมุมมองทางพุทธปรัชญา คือ มุ่งสอนให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่เพียรพยายามข้ามจากต้นหา 3 ให้ได้ ได้แก่ กามตัณหา ความอยากได้ใครมี ภวตัณหา ความอยากมีอยากเป็น และวิภวตัณหา ความไม่อยากมีไม่อยากเป็น (Thai Tipitakas, 22/377/494) แม้คาลาปริกรรมตอนพาดบันไดที่นักปราชญ์พื้นบ้านระบุไว้ว่า “สัจจ มารีสา อิมิ นาวิ สิตตา เต ลหุเมสสุติ เฉตวา รากถจ โทสถจ ตโต นิพพานเมหิสิ” ก็ยังมุ่งสอนให้มนุษย์พยายามละกิเลสสามตัวร้าย คือ รากะ โทสะ โมหะให้ได้และบรรลุพระนิพพานในที่สุด (Boonjerm, 2011) ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบกับความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่า เป็นพระคาถาที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุกลุ่มหนึ่ง ความบาลีแตกต่างกันเพียง จุดเดียว ดังนี้ สัจจ ภิกขุ อิมิ นาวิ สิตตา เต ลหุเมสสุติ เฉตวา รากถจ โทสถจ ตโต นิพพานเมหิสิ (Thai Tipitakas, 25/377/494) แปลความว่า ภิกษุ เธอจงวิตเรื่อ3นี้เรื่อที่เธอวิตแล้วจักถึงเร็ว เธอตัดรากะ โทสะได้ แล้วต่อจากนั้น ก็จักบรรลุนิพพาน (Thai Tipitakas, 25/369/148)

ในงานศพชาวอีสานดั้งเดิมมีการนำพากหรือริ้วไม้ไผ่ 7 ริ้วรองตรงพื้นของโรงศพจุดมุ่งหมาย คือเพื่อรองรับศพ กระนั้นก็มีการตีความไปในแง่พุทธปรัชญา โดยเปรียบริ้วไม้ 7 ริ้วเสมือนวิสุทธิ 7 ประการอัน จะนำสัตว์ให้ข้ามพ้นวัฏฏะทั้ง 3 ข้างต้น วิสุทธิ ดังกล่าว หมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้น ๆ ธรรมที่ ขำระสัตว์ให้บริสุทธิ์จนบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ นิพพาน มี 7 ประการ คือ สีลวิสุทธิ รักษาศีลให้บริสุทธิ์, จิตตวิสุทธิ การฝึกอบรมจิตใจจนมั่นคงเป็นสมาธิ ทิฏฐิวิสุทธิ การปรับทัศนคติความเห็นให้ถูกต้องถูกต้องธรรม ไม่ หลงผิด, กังขาวิตรณวิสุทธิ การขจัดความเคลา ข้ามพ้นความมืดมนสงสัยทางปัญญาได้, มัคคามัคคญาณทัสสน วิสุทธิ การมองเห็นชัดเจนว่อะไรคือสิ่งที่ถูกหรือผิด เข้าถึงเข้าใจกฎธรรมชาติคือความเกิดและเสื่อมของ สิ่งขาร, ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ คือ การประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณ 9 และสุดท้าย คือ ญาณทัสสน วิสุทธิ ความแจ่มแจ้งหมดจดในญาณทัสนะ คือ ความรู้ในอริยมรรค 4 เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อม เกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้น ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่ หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น (Somdet Phra Buddhaghosacharya (P. A. Payutto), 2016)

3.2 พุทธปรัชญาเรื่องอสุภกรรมฐาน

อสุภกรรมฐานคือการพิจารณาให้เห็นสิ่งที่เห็นกันว่างามนั้น ไม่ได้งาม เช่นการดูซากศพใน ป่าช้าจะมองเห็นสภาพความเป็นจริงของร่างกายที่เป็นไปตามธรรมชาติจะมาเป็นเครื่องทำให้สลดสังเวช ข่ม ความกำหนัดให้เบาบางลง ทำให้พบความจริงของธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นความงามในทางธรรมะที่จะช่วยให้ เอาชนะกิเลสได้ (Buddhadasa Study Group, 1999) ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องพิธีกรรมงานศพโดยตรง คือ พิธี เผาศพ ซึ่งพิธีกรรมงานศพในชุมชนอีสานสะท้อนหลักอสุภกรรมฐานหลายขั้นตอน คือ การการสวดมาติกา บังสุกุล และการพิจารณาผ้าบังสุกุล ก่อนจะเผาไหม้พระสวดมาติกา เสร็จแล้วโยงด้ายจากโลงให้พระชัก

บังสกุล เสร็จแล้วพระให้พร แล้วลงมือเผาต่อไป (Pinthong, 1952) การทอดผ้าบังสกุลหน้าศพ เมื่อวางไม้ข่มเหงแล้ว สมัยใหม่จะเอาผ้าบังสกุลไปวางทางหัวโลง 10 ชุด หรือ 20 ชุด แล้วแต่ฐานะเจ้าภาพจะเชิญผู้มีเกียรติไปทอดผ้าบังสกุลและนิมนต์พระไปชักผ้าบังสกุล ตามแต่เจ้าภาพจะเห็นสมควร โดยเริ่มตั้งแต่ผู้น้อยก่อน เรียงลำดับความสำคัญจนถึงผู้ใหญ่ที่สุดเป็นท่านสุดท้าย กุศโลบายนี้ก็คือเป็นการป้องกันคนหนีก่อนงานเสร็จ เพราะผู้ใหญ่ยังอยู่คนอื่นก็ต้องอยู่ คำภาวนาในการทอดผ้าบังสกุลว่า “รูป ชีรติ มัจฉานัน นามโคตต น ชีรติ” แปลว่า ตัวคนนั้นตายแน่นอน แต่ชื่อเสียงทั้งดี และชั่วยังอยู่คู่โลก ถัดจากนั้น ก็นิมนต์พระสงฆ์และเชิญแขกวางดอกไม้จันทน์และวางเพลิงเพื่อเผาศพ ในขั้นตอนการวางดอกไม้จันทน์หรือวางเพลิงนี้ ให้บริกรรมคาถาว่า ออมปิ โข เม กาโย เอวภาวิ เอวธมโม เอว อนตโต แปลว่า แม้ร่างกายเราก็จะเป็นแบบนี้ หนีไม่พ้นอย่างแน่นอน ซึ่งสะท้อนถึงกฎธรรมชาติที่ชัดเจนตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ไตรลักษณ์ นอกจากนี้ การชักข้าวสารหรือหว่านข้าวดอกแดงตามเส้นทาง ตามความเชื่อเดิม มุ่งให้คนตายหรือผีลงมากิน แต่โดยเนื้อแท้ของพิธีกรรมมุ่งสอนให้รู้ว่าคนตายก็เหมือนข้าวสารและข้าวดอกแดง เอามาทำพันธุ์อีกไม่ได้ ในการหว่านข้าวดอกแดงก็เปรียบเทียบกับให้เห็นว่า เมื่อธาตุ 4 ชั้น 5 แยกกัน ร่างกายก็แตกตายทำลายไป ดังคาถาบริกรรมที่ว่า “ภิชชติ ปุตติสนเทโห มรณนตฺ หิ ชีวิตฺ” หมายความว่า “สุดท้ายร่างกายก็แตกดับ ทุกชีวิตจบลงด้วยความตาย” (Boonjerm, 2011) คนตาย คือ รูปกับนามหรือธาตุ 4 ชั้น 5 แยกจากกันเหมือนข้าวดอกแดง (Pinthong, 1952) สะท้อนให้เห็นพุทธปรัชญาที่ว่า รูปชั้น 5 เป็นองค์ประกอบหนึ่งในชั้น 5 เป็นส่วนของร่างกาย เกิดขึ้นจากการเกาะ กุมของธาตุต่างๆ ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ รวมเรียกว่า มหาภูตรูป และมีอุปาทายรูปเป็นส่วนย่อย ซึ่งในส่วนของรูปชั้นนี้จัดอยู่ในรูปธรรม อันตกอยู่ภายใต้กฎ ธรรมชาติ คือ ความเปลี่ยนแปลง เป็นทุกซ์ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน รูปชั้นจัดอยู่ในส่วนของสสาร เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และเสื่อมสลายในที่สุด (Phramaha Paitoon Siridhammo (Chaikung), Phrakhrubhavanabodhikhun, Wong-pornpavan, Leeka, and Buarabha, 2019)

3.3 พุทธปรัชญาเรื่องอภัยทาน

ตามหลักพุทธปรัชญา ความตายคือจุดสิ้นสุดของการมีชีวิต และพระพุทธศาสนาก็สอนให้ระลึกถึงความตายเพื่อปมเพาะความไม่ประมาทที่เรียกว่า มรณสติกรรมฐาน (Buddhaghosa, 2011) การสอนให้เอาจิตใกล้ชิดกับความตาย นอกจากเป็นการปมเพาะอัปมาทธรรมแล้ว ยังกระตุ้นเตือนให้จิตสามารถให้อภัยกันและกันก่อน โดยมีพิธีกรรมต่าง ๆ ในงานศพสะท้อนและกระตุ้นเตือนจิตใจมนุษย์ เริ่มจากการขอขมาศพหลังการเสียชีวิต ญาติ ๆ จะมารวมตัวกันใช้บันดดอกไม้ขอขมาศพ (Boonjerm, 2011) การขอขมาหรือการสมมาในภาคอีสานนั้น หมายถึง การขอโทษขออภัยในสิ่งที่เคยประมาทพลาดพลั้งต่อกัน แม้แต่ในการอาบน้ำหรือรดน้ำศพจะมีการบริกรรมคาถา “อิหํ มตกสรีรํ อุทกํ วีย สิญจิตตํ อโหสิกรรมมํ” ซึ่งปรีชา พิณทอง (Pinthong, 1952) แปลความว่า กรรมที่เคยทำต่อผู้ตาย ขอให้เลิกแล้วกันไป (อโหสิกรรม) เหมือนน้ำที่รดลงแล้วไหลผ่านไปนี้ ถ้าเป็นบุคคลที่เคารพนับถือเสียชีวิตเช่นพ่อแม่ ลูกหลานก็จะทขามันที่ใบหน้าและเท้าเพื่อแสดงความเคารพและขอขมาด้วย นอกจากนี้ ในการจุดธูปขมาศพเวลาไปเยี่ยมศพหรือไปร่วมงานศพ ก็มีคาถาบริกรรมว่า “กายกมมํ วจิกมมํ มโนกมมํ ตฺยหํ มยา กตํ สพฺพปาปํ วินสฺสตุ” ซึ่งหมายความว่า ขอให้กายกรรม วจกรรม และมโนกรรมที่เคยพลาดพลั้งต่อกันจงหายไป (Boonjerm, 2011)

พิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนถึงพุทธปรัชญาที่สำคัญมากคือ อภัยทานหรือการให้อภัย ทั้งนี้รวมทั้งขั้นตอนการส่งสะการศพ คือการใช้ดอกไม้ธูปเทียนไปร่วมเผาศพในขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งแต่เดิมชาวอีสานจะช่วยกันนำฟืนไม้จากบ้านเรือนหรือเก็บตามป่าในระหว่างทางไปป่าช้าหรือสถานที่เผาศพเพื่อสมทบเชื้อเพลิงในการเผาศพ ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นดอกไม้จันทร์หรืออื่น ๆ ตามความเหมาะสมแทน ทั้งนี้เพื่อส่งสะการหรือสักการะผู้ตายในอีกนัยหนึ่งด้วย (Boonjerm, 2011 and Pinthong, 1952) พิธีกรรมนี้ สะท้อนพุทธปรัชญาคือ อภัยทานหรือการให้อภัยแก่คนหรือสัตว์ (Thai Tipitakas, 9/3/618) การปล่อยวางความโกรธอาฆาตจากจิตใจ หวังไม่ให้มีภัยและการให้ความปลอดภัยแก่ตนเองและผู้อื่น ไม่ถือโทษโกรธเคืองเกี่ยวกับการล่วงเกินของผู้อื่น ไม่ผูกเวรกรรมใด ๆ เป็นการให้ทานที่ไม่ต้องลงทุนมาก ทำได้ง่ายสำหรับคนจิตใจดี แต่จะทำได้ยาก ถ้าคนนั้นยังมีกิเลสมากอยู่ ในมงคลที่ป็นอธิบายความอภัยทานว่ามุ่งถึงเจตนาในการกระทำ มากกว่าเป็นการกระทำทางกายวาจาทั่วไป ทำได้กับมนุษย์ด้วยกัน เช่น การให้อภัยโทษ การไม่ถือสาหาความ การไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธหรือประทุษร้ายตอบบุคคลผู้ประทุษร้ายตนเอง (Phra Sirimañkhalacarya, 1524 and Soni, 1987) ทั้งนี้ เพราะความตายคือจุดสุดท้ายที่เท่าเทียมของมนุษย์ทุกคน ตอนยังมีชีวิตจึงไม่จำเป็นต้องถือโทษโกรธเคืองทำลายกัน

3.4 พุทธปรัชญาเรื่องกฎไตรลักษณ์

“ความไม่แน่นอน” ถือว่าเป็นแก่นของพุทธปรัชญาข้อหนึ่งที่ปรากฏอย่างชัดเจนในงานศพ ถ้าพิจารณาจากความสูญเสียทุกประเภท พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการสูญเสียชีวิตของมนุษย์หรืองานศพ ก็ปรากฏแก่นพุทธปรัชญาข้อนี้อยู่ในหลายพิธีกรรม เช่น การแต่งตัวให้ศพใส่เสื้อผ้ากลับด้านคือทำตรงข้ามกับตอนยังมีชีวิตอยู่ สะท้อนให้เห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสังขาร ตายกับเป็นไม่เหมือนกัน (Boonjerm, 2011) การหวิมศพให้หวีไปด้านหน้าข้างหนึ่ง หวีไปด้านหลังข้างหนึ่ง เป็นการสะท้อนพุทธปรัชญาว่า หวีมาข้างหน้าหมายถึง การเกิดมา หวีไปข้างหลัง หมายถึง การล่วงลับดับตาย และเวลาหวีไปข้างหน้าให้บริกรรมว่า “อนิจจา วต สงขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน” หมายความว่า สังขารไม่เที่ยงเกิดแล้วเสื่อมไปเป็นธรรมดา และเวลาหวีไปข้างหลังให้บริกรรมว่า “อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฌนฺติ” หมายความว่า เกิดขึ้นแล้วดับสลายไป (Boonjerm, 2011) แม้การเอาค่าหมากหรือเงินใส่ปากศพตามคตินิยมเดิม ก็สะท้อนหลักพุทธปรัชญาที่ว่า สุดท้ายเมื่อตายก็ไม่สามารถเคี้ยวได้ เงินก็เอาไปด้วยไม่ได้ (Boonjerm, 2011)

การโยนห่อผ้าข้ามโลง 3 ครั้ง โดยสองครั้งแรกปล่อยให้ตกพื้นแล้วหยิบขึ้นมาโยนใหม่ ครั้งที่จึงรับและนำไปถวายพระ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่า สมบัติที่อยู่ในห่อผ้าชิ้นนั้น ไม่ใช่ของผู้ตายอีกต่อไปเป็นเพียงสมบัติผัดกันชม ไม่จำเป็นต้องยึดติดสะสม ทั้งนี้รวมทั้งลูกหลานญาติมิตรและร่างกายก็เป็นของที่ไม่ควรยึดติด ดังความในคาถาที่ใช้บริกรรมว่า “ปุตุตา มตฺถิ ธนฺมตฺถิ, ฌาปิตฺมปิ, น เต สริริ, กุโตะ ปุตุตา กุโตะ ธนฺ” แปลว่า อย่ามัวเพื่อรำพันถึงลูกหลานทรัพย์สิน แม้ร่างกายก็ยังคงเผา ไม่ใช่ของเราอีกต่อไป” นอกจากนี้ ในการ “ดอยศพ” หรือการวางศพโดยใช้ผ้ากันไว้เพื่อรอบรรจุลงโลง มีคาถาบริกรรมว่า “อุทฺโท อเปตฺวิญญาโณ อโย กายิ นิรตฺถว กฺลิ่งคร” แปลว่า “ร่างกายนี้ปราศจากวิญญาณแล้ว ก็ทิ้งอยู่เหมือนท่อนไม้ไร้ประโยชน์” และการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก เป็นการเปรียบเทียบว่า คนตายก็เหมือนพระอาทิตย์ตก ไม่มีทางขึ้นมาทางเดิมได้ แต่จะขึ้นทางทิศตะวันออกใหม่ในวันใหม่ ชีวิตมนุษย์ก็ไม่แตกต่างย่อมจะต้องเกิดในภพใหม่ ในร่างใหม่ แม้ขณะยกศพลง

โลงให้บริกรรมคาถาว่า “อจิร วตย กาย ปฐวี อธิเสสสตี” หมายความว่า “อีกไม่นานร่างกายนี้ก็จะถูกถมทับโดยแผ่นดิน” (Boonjerm, 2011)

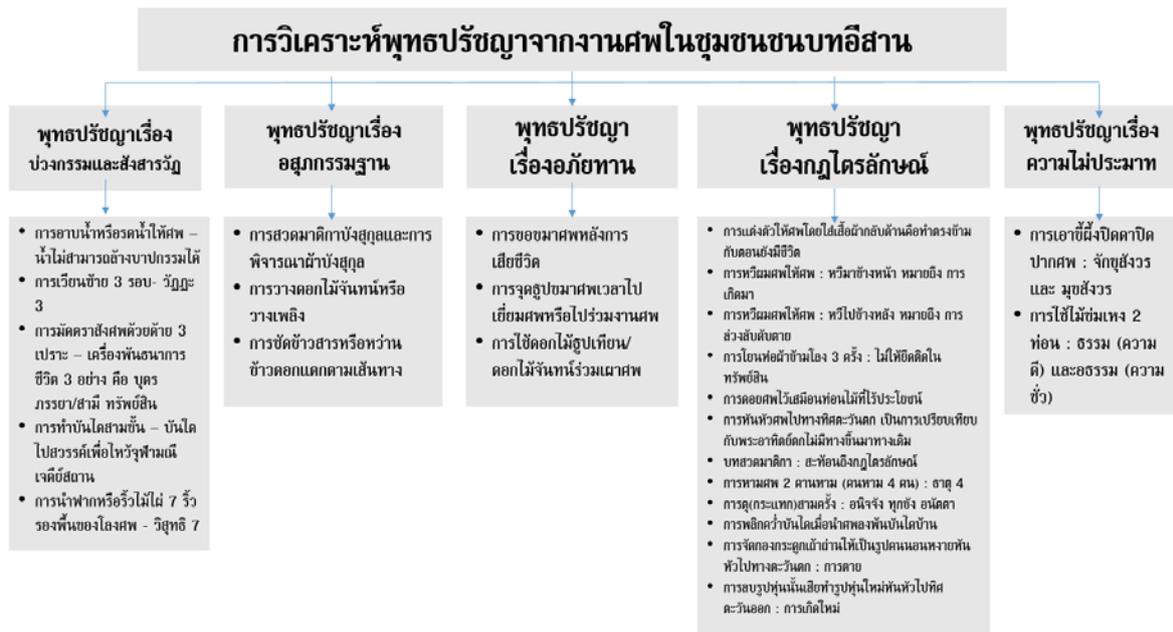
หลักการนี้ สะท้อนถึงแนวคิดไตรลักษณ์และสอนไม่ให้เกิดประมาทในการดำเนินชีวิต บทสวดมตिका ในงานศพเองก็สะท้อนถึงกฎไตรลักษณ์ที่ชัดเจน และแท้จริงแล้วเป็นการแสดงธรรมให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง (Boonjerm, 2011 and Pinthong, 2011) โดยที่มาของการสวดมติกานี้ น่าจะมาเหตุการณ์การพิจารณาซากศพของพระมหากาลเถระซึ่งได้พิจารณาซากศพของหญิงสาวคนหนึ่งตั้งแต่ตายใหม่ ๆ จนกระทั่งถูกเปลวไฟกระทบผิวพรรณสรีระจนเปลี่ยนเป็นสีดำมอดต่าง มือเท้าหงิกงอ หน้หน้าผากเริ่มลอกไหม้ และพิจารณาสังขารพร้อมกล่าวคาถาที่คุ้นเคยกันในงานศพว่า อนิจจา วต สงขารา ฯลฯ” (The MBU Textbook Committee, 2010; Thai Tipitakas, 15/11/11) และเป็นการกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ระลึกว่า ความตายคือสิ่งที่แน่นอนที่สุด ดังปรากฏในพิธีกรรมการทรมศพ ซึ่งยุโคโบราณนิยมเอาไม้ไผ่ใหญ่ทำเป็น 2 คานหาม รวมคนหาม 4 คน และให้บริกรรมคาถาว่า “สพเพ สตตา มรณติ จ มริสุ จ มริสฺสเร, ตเถวาท มริสฺสามิ, นตฺถิ เม เอตฺถ สฺสโย” (Boonjerm, 2011) ซึ่งมีความหมายว่า สรรพสัตว์ต้องตายอย่างไม่ต้องสงสัย ในการปลงศพแต่โบราณจะโยนไข่เสี้ยงทายหาที่เผาศพ พร้อมบริกรรมคาถาว่า อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ แปลว่า เกิดแล้วก็ย่อมดับ แม้แต่การตุ(กระแทก)สามครั้ง ในเชิงพุทธปรัชญา เป็นการสอนคนเป็นว่า คำว่า ตาย มาจาก “ติ” ซึ่งแปลว่า 3 หมายถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การพลิกคว่ำบ้านได้เมื่อน้ำสพลงพันบันไดบ้าน เอาเรียวหนามผูกบันไดไว้เจ็ดวัน แล้วเอากิ่งไม้ สดสองกิ่งมาผูกปลายติดกัน ตัดไว้ที่ประตูเรือน พอยกศพอออกไปแล้วถอนกิ่งไม้นั้นออก ความเชื่อโบราณต้องการให้ผีหลงทางขึ้น เพราะบันไดบ้านไม่ใช่ของเดิม แต่ที่สะท้อนพุทธปรัชญาประการหนึ่งคือการเกิดแล้วก็ดับ สอนคนเป็นไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ในการเก็บกระดูก จะมีการจัดกองกระดูกเก้าอี้ถ่านให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันหัวไปทางทิศตะวันตกแล้วนิมนต์พระมาบังสุกุล พอเสร็จแล้วลบลรูปหุ่นนั้นเสียทำรูปหุ่นใหม่หันหัวไปทิศตะวันออก สมมุติว่าเกิดใหม่ เอากระดูกใส่ในหม้อวางไว้ตรงกลางรูปหุ่นแล้วนิมนต์พระสงฆ์บังสุกุลเป็น แล้วฝังเก้าอี้ถ่านที่เหลือ ส่วนกระดูกจะนำไปบรรจุที่วัดหรือสร้างธาตุบรรจุไว้รอการทำบุญอุทิศส่วนกุศลหรือบุญแจกข้าวครั้งใหญ่ (Pinthong, 1952)

3.5 พุทธปรัชญาเรื่องความไม่ประมาท

นอกจากนี้ พิธีกรรมการเอาขี้ผึ้งปิดตาปิดปากศพเพื่อปกปิดความน่ากลัวของศพ เช่น ตาค้าง (ตาไม่หลับ) ยิงฟัน ในเชิงพุทธปรัชญา เป็นการสอนให้มนุษย์สำรวมตาสำรวมปาก มีสังวรธรรมระมัดระวังไม่ประมาทในการพูดการเจรจา หรือแม้แต่การดูการเห็นสิ่งต่าง ๆ ดังคาถาบริกรรมว่า “จกฺขุณา สฺวโร สาธุ, สาธุ มุขเณ สฺวโร” แปลว่า สำรวมตา สำรวมปากได้ นั้นแหละดี (Boonjerm, 2011) โดยภาพรวม ถือว่าเป็นการสอนคนให้สำรวมระวางอายตนะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (Pinthong, 1952) ยิ่งไปกว่า การใช้ไม้ข่มเหงวางทาบโลงศพยังสอนให้ข่มและระมัดระวังจิตใจตน การเอาท่อนไม้ขนาดใหญ่และหนัก 2 ท่อนมาวางทับโลงเพื่อป้องกันไม่ให้โลงตกลงไปข้างใดข้างหนึ่ง ในเชิงพุทธปรัชญาเป็นการสอนว่า ในโลกนี้มีการต่อสู้กันอยู่สองอย่าง คือ ธรรม (ความดี) และอธรรม (ความชั่ว) ฝ่ายที่อ่อนแอจะถูกข่มเหงและโดนครอบงำได้ง่าย มนุษย์จึงควรจะให้ธรรมเข้มแข็งกว่าอธรรม (Boonjerm, 2011) คือสำรวมระวางจิตใจอย่าให้ฝ่ายอธรรมครอบงำง่าย ๆ จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมนี้สอนให้มีสังวรปธาน คือ การเพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาป

อกุศลธรรมคือสิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น (Somdet Phra Buddhaghosacharya (P. A. Payutto), 2016) พร้อมกันนั้นก็เพิ่มพูนอุปมาทธรรมให้ดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาท เพราะธรรมชาติของจิตมนุษย์มักตื่นรน กวัดแกว่ง ระมัดระวังยาก ต้านทานยากเหมือนปลาที่พรวนเบ็ดยกขึ้นจากน้ำโยนไปบนบก มักจะตื่นนอนอยู่อย่างนั้น (Thai Tipitakas, 25/33-34/35)

องค์ความรู้ใหม่

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น มีประเด็นการวิจัยที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้หลายประเด็น ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยจะอภิปรายผลในเฉพาะวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ซึ่งจากผลการวิจัยที่พบว่า การมัดศพด้วยด้าย 3 เปราะที่ คอ มือ และเท้า ก็สะท้อนบ่วงกรรมที่ผูกให้มนุษย์มีพันธนาการต่อกันโดยเฉพาะในครอบครัว หรือแม้แต่ “บันไดสามขั้น” ก็สะท้อนถึงพุทธปรัชญาที่มุ่งให้คนข้ามตัณหา 3 (กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา) รวมทั้งราคะ โทสะ โมหะ ด้วย ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูศรีรัตนากร (Phrakrusirattanakorn, 2019) ที่ระบุว่า การมัดตราสังข์สามเประาะ มัดที่คอ หมายถึง บ่วงรักลูก มัดที่มือ หมายถึง บ่วงรักสามี - ภรรยา มัดตรงข้อเท้า หมายถึง บ่วงรักทรัพย์สมบัติ ติดอยู่สามบ่วงนี้ไปนิพพาน ไม่ได้ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏไม่มีจบสิ้น และการเวียนช้าย 3 รอบ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้งสามอันมี กามภพ รูปภพ อรูปภพ ด้วยอำนาจกิเลส ตัณหาอุปาทาน ก็จะเป็นทุกข์ไม่จบสิ้น ฉะนั้นต้องทวนกระแสกิเลส เป็นการสอนธรรมชั้นสูง จึงได้พาศพเวียนช้าย ตลอดจนถึงการใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ เพื่อ

ชี้ให้เห็นว่า น้ำมะพร้าวเป็นน้ำสะอาด บริสุทธิ์ ผู้เข้าสู่มรรคผล นิพพาน ต้องชำระจิตให้สะอาดด้วยน้ำทิพย์จาก พระธรรม

จะเห็นได้ว่า ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมล้วนแล้วแต่เป็นการสอนธรรมให้คนเป็น เช่น การสวดมาติกา บังสุกุล และการพิจารณาผ้าบังสุกุล ก่อนจะเผาณิมนต์พระสวดมาติกา เสร็จแล้วโยงด้ายจากโลงให้พระชัก บังสุกุล โดยที่มาของการสวดมาติกา นี้ น่าจะมาเหตุการณ์การพิจารณาซากศพของพระมหากาลเถระซึ่งได้ พิจารณาซากศพของหญิงสาวคนหนึ่งตั้งแต่ตายใหม่ ๆ จนกระทั่งถูกเปลวไฟกระทบผิวพรรณสรีระจน เปลี่ยนเป็นสีดั่งแมงโคด่าง มือเท้าหงิกงอ หน้หน้าผากเริ่มลอกไหม้ และพิจารณาสังขารพร้อมกล่าวคาถาที่ ค้นเคยกันในงานศพว่า อนิจจา วต สงขารา ฯลฯ” แนวคิดนี้ สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุนทร สุทรัพย์ทวีผล (Sukhsaptaweephol, 2019) ที่ระบุว่า พระพุทธเจ้าได้อาศัยศพที่ถูกทิ้งนั้นมาเป็นอุบายในการสอนธรรมแก่ พุทธบริษัท เช่น ศพของนางสิริมา เป็นต้น รูปแบบการจัดการงานศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจึงเรียบง่ายและเป็น อุบายสำหรับสอนธรรมได้อีกด้วย มีการใช้ศพเป็นสื่อธรรมะ ทดสอบจิตใจและความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ส่วนการจัดการกับศพใช้วิธีการเผา (Panyapa, Kunbunya, Butjayanon, and Phakphian, 2019) จาก แนวคิดนี้ รัตน์ะ ปัญญาภา (Panyapa, 2017) ได้เสนอทางออกที่เหมาะสมไว้ว่า จุดมุ่งหมายหลักของการ พิจารณาผ้าบังสุกุลนั้น คือ การให้โอกาสพระสงฆ์มาพิจารณาอสุภกรรมฐานจากศพและในขณะเดียวกันก็ได้ นำเอาผ้าห่อศพหรือเศษผ้าต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศพ ไปซักล้าง ย้อมและตัดเย็บเป็นผ้าจีวร อุตราสงค์ หรือสังฆาฏิ อย่างใดอย่างหนึ่ง พิธีกรรมนี้จึงไม่จำเป็นแต่ประการใดเพียงเจ้าภาพถวายพระสงฆ์ในศาลาบำเพ็ญกุศลก็ถือว่า เพียงพอแล้ว และจำนวนไม่มากเกินไปเพื่อไม่ให้เป็นการเสียเวลา และรบกวนผู้ร่วมงานตลอดทั้งพระสงฆ์มาก เกินไป

เมื่อพิจารณาจากภาพรวมของพิธีกรรมงานศพของชาวอีสาน จะพบพุทธปรัชญาอยู่สองมิติด้วยกัน มิติที่หนึ่ง คือ การให้หลักการและวิธีคิดในแง่สังขารแก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ และ มิติที่สอง คือ การแสดงความ กตัญญูและสร้างบุญแก่ผู้ตาย เช่น พิธีพิจารณาผ้าบังสุกุลโดยถวายผ้าจีวรหรืออื่น ๆ ให้พระสงฆ์นำไปใช้ เป็น การสอนคนเป็นเรื่อง กฎไตรลักษณ์ และ การถวายผ้าเป็นทานก็เป็นการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายด้วย แนวคิดนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูพิพิธธรรมจักร รุ่งเรือง (Phrakhru Pipitdhammajakra Rungruang, 2015) ที่ระบุว่า การบำเพ็ญกุศลศพในทางพระพุทธศาสนาแล้วมีแนวคิดหรือหลักปริศนาธรรม เพื่อให้คนที่ไปร่วมใน งานศพได้คิดพิจารณาถึงสภาวะที่แท้จริงของชีวิต ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และให้รับเร่งสร้างคุณงามความ ดี อย่างน้อยก็ได้ติดตัวไปในชาติหน้า คือมีสุคติภพ พร้อมด้วยมนุษย์สมบัติ โภคสมบัติ และบริวารสมบัติ พิธีกรรมและความเชื่อที่ดำเนินไปในงานศพทั้งหมด จึงถือว่าเป็นไปเพื่อความสุขทางใจของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ และเพื่อเป็นบุญกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว (Tamkrong, and Vongmonth, 2019) ถือได้ว่าส่งผลดีต่อทั้งผู้ ที่มีชีวิตอยู่และผู้ล่วงลับไปแล้ว

สรุป

ผลการวิจัยประเด็นหลักของงานวิจัยนี้ คือ หลักพุทธปรัชญาเถรวาทจากงานศพในชุมชนชนบท อีสาน 5 ประเด็น 1) บ่วงกรรมและสังสารวัฏ หลายขั้นตอนสะท้อนถึงแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม และบ่วงกรรม

ที่ทำให้ทุกชีวิตเวียนว่ายตายเกิดด้วยอำนาจของกิเลส กรรม และผลกรรม ทั้งยังสะท้อนหลักที่จะทำให้พันธกรรม คือ วิสุทธิ 7 โดยสะท้อนจากปากหรือริ้วไม้ไผ่ 7 ริ้ว 2) พุทธปรัชญาเรื่องอสุภกรรมฐาน คือการพิจารณาให้เห็นสังขารของร่างกายมนุษย์ที่ไม่ได้สวยงามอย่างที่เห็นตามรูปลักษณะภายนอก ช่วยข่มความกำหนัดในกามให้เบาบางลง 3) อภัยทาน ความตายคือจุดสิ้นสุดของการมีชีวิต สอนมีมรณสติ บ่มเพาะอัปมาทธรรม และกระตุ้นให้จิตสามารถให้อภัยกันและกันก่อนไม่รอให้ตายก่อน 4) กฎไตรลักษณ์ สะท้อนให้เห็นจากหลายพิธีกรรม เช่น การใส่เสื้อผ้ากลับด้านให้ศพ การหิวผอมศพให้หิวไปด้านหน้าข้างหนึ่ง สะท้อนการเกิดการดับ การเอาค่ามากหรือเงินใส่ปากศพ สุดท่ายเมื่อตายก็ไม่สามารถเคี้ยวได้หรือเงินก็เอาไปด้วยไม่ได้ 5) ความไม่ประมาท สะท้อนจากหลายพิธีกรรม เช่น การเอาขี้ผึ้งปิดตาปิดปากศพ สอนเรื่องการสำรวจตาและปาก ไม่ประมาทในการพูดการเจรจา หรือแม้แต่การดูการเห็นสิ่งต่าง ๆ การใช้ไม้ข่มเหงวางทาบโลงศพยิ่งสอนให้ข่มและระมัดระวังจิตใจตน อย่าให้ฝ่ายอธรรมครอบงำง่าย ๆ พร้อมเพิ่มพูนอัปมาทธรรมให้ดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาท

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1. สมาชิกในชุมชนอีสานในฐานะปัจเจกบุคคล สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในลักษณะของการปรับประยุกต์เท่าที่เห็นสมควรในงานศพที่เกิดขึ้น เช่น กรณีการทอดและพิจารณาผ้าบังสุกุล อาจจะใช้ผ้าผืนเดียว ผู้วางและผู้พิจารณาคนเดียวก็พอ

1.2. พระสงฆ์สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปถ่ายทอดให้ชาวบ้านฟัง เพื่อเป็นแนวทางการจัดงานศพอย่างถูกต้องตามประเพณีพิธีกรรมและสามารถให้ธรรมสอนประชาชนได้ขณะเดียวกัน

1.3. พิธีกรรมงานศพซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมงานศพ ควรให้ข้อมูลเชิงพุทธปรัชญาจากผลการวิจัยนี้ เพื่อเพิ่มพูนสติปัญญาและเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมการเข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนาจากงานศพ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

งานศพในชุมชนอีสานมีประเด็นที่สามารถทำวิจัยต่อยอดได้อีก ผู้วิจัยขอเสนอประเด็น ดังนี้

2.1. พลวัตทางสังคมปัจจุบันที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมงานศพในชุมชนอีสาน

2.2. การศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาเรื่องกฎแห่งกรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพในชุมชน

อีสาน

2.3. การศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาในพิธีกรรมงานศพของชาวอีสานจากคัมภีร์ไบเบิล

References

- Boonjerm, S. (2011). *Thailand Northeastern Heritage Texts*. Ubon Ratchathani: Isan Heritage Press.
- Buddhadasa Study Group. (1999). *Some of Buddhadasa Bhikkhu Viewpoints on Sexual Desires*. Bangkok: Mental Health Publishing.
- Buddhaghosa. (2011). *Visuddhimagga: The path of purification*. (10th edit). Translated by Somdet Phra Buddhacarya (Ath Asabha Mahadhera). Bangkok: Tana Press.
- Culture of Degeneration (2007). *Post Today*. Retrieved May, 3, 2007, from <https://www.posttoday.com/>.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Panyapa, R. (2017). The Appropriate Form of Funeral of Buddhist In Isan Rural Community. *Bai Lan Journal, Ubon Ratchathani Rajabhat University*, 2(2), 7-14.
- Panyapa, R. (2019). *Conceptual Decoding for Living in Buddhist Way*. Ubon Ratchathani: Vidya Publishing.
- Panyapa, R., Kunbunya, P., Butjayanon, S., & Phakphian, P. (2019). The Community Leader's View on Buddhist Creative Funeral Model in Rural Community of Ubon Ratchathani Province. *Journal of MCU Peace Studies*, 7(2), 287-321.
- Panyapa, R., Kunbunya, P., Butjayanon, S., & Phakphian, P. (2019). Funeral Management Models as Appeared in TIPITAKA. *Journal of Graduate School, Pitchayatad*, 14(3), 115-125.
- Phra Ariyanuvatra Khemacari. (1983). *Some Traditions of North-Eastern Thailand (Isan)*. Maha Sarakham: Cultural Center of Maha Sarakham Province, Mahasarakham Teachers College.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (2011). *Maraṇa Katha: The Dhamma Speech on Death*. Bangkok: Sakadhammikha Publishing.
- Phra Dussadee Methangul. (2011). *The Death in Buddhadasa's View*. Bangkok: Buddhist Network for Buddhism and Thai Society.
- Phra Sirimañkhalacarya. (1524). *Mañkhaladhipani (Part 3)*. Bangkok: MBU Press.
- Phrakhru Pipitdhammajakra Rungruang. (2015). A study of the Dhamma puzzle in funeral ceremony of the people of Namkaem Sub-district, Tha Li District, Loei Province. *Dhammatas Academic Journal*, 15(3), 67-76.

- Phrakhrukanlayanatammakhot (Roong Kanlayano). (2012). *A Study of Concept of Dhamma Riddle on Cremation Ceremony: A Case Study of Community in Truad Sub-District, Si Na Rong District, Surin Province*. (Master's Thesis) Graduate School: Mahachulalongkorntajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Phrakrusrirattanakorn. (2019). The Real Purpose of the Funeral Appeared in Buddhism. *Journal of Social Academic, Chiang Rai Rajabhat University*, 12(1), 49-59.
- Phrakruutaipariyatkoson (Satean yoodsungwan). (2011). *Dhamma Riddles on Death Tradition in North-Eastern Thailand*. (Master's Thesis) Graduate School: Mahachulalongkorntajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Phramaha Paitoon Siridhammo (Chaikung), Phrakhrubhavanabodhikhun, Wongpornpavan, C., Leeka, J., & Buarabha, H. (2019). An Analysis of the Concept of Five Aggregates in Metaphysics. *Journal of Graduate MCU Khon Kaen Campus*, 6(2), 208-221.
- Pinthong, P. (1952). *Isaan ancient traditions*. Ubon Ratchathani: Siritham offset.
- Royal Institute. (2013). *Royal Institute Dictionary 2011*. (2nd edit). Bangkok: Royal Institute.
- Somdet Phra Buddhaghosacharya (P. A. Payutto). (2016). *Dictionary of Buddhism*. (38th edit). Bangkok: Pli Dhamma.
- Soni, D.L. (1987). *Life's Highest Blessings The Mahā Maṅgala Sutta*. Kandy: Buddhist Publication Society, Sri Lanka.
- Sricharumedhiyan, C. (2018). The Roles of Buddhist Monks in Community Development. *Journal of MCU Peace Studies*, 6(1), 344-352.
- Sunthorn Sukhsaptaweephol. (2019). A study of funeral patterns in Buddhist scripture. *Journal of Graduate Review Nakhon Sawan Buddhist College*, 7(2), 287-296.
- Tamkrong, A., & Vongmonth, A. (2019). Ritual of Birth and Death of Thai Buddhists In Sai Buri And Panara District, Pattani. *Journal of Language, Religion And Culture*, 8(1), 110-135.
- Thanawatthanawong, J. (2013). Past Story but Newly Told: The Gambling Situation in Southern I-San. *Tan-Game Magazine*, 3(9), 4-7.
- The MBU Textbook Committee. (2010). *Dhammapatha in Pali Version (The First Part)*. (31st edit). Bangkok: MBU Press.
- Muntathorn, T. (2000). *The art of being an MC*. Khon Kaen: Pen Printing.
- Vitvorapong, N. (2005). *The status of Knowledge Controlling Alcohol Consumption*. Bangkok: Alcohol Problem Research Center, The Faculty of Economics, Chulalongkorn University.